

УДК 159.922.8

Тетяна Щербан

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології,
Мукачівський державний університет, м. Мукачево
ORCID ID 0000-0002-3702-8029
schtata2015@gmail.com

Таїса Ямчук

кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри психології,
Мукачівський державний університет, м. Мукачево
ORCID ID 0000-0003-0392-2249
t.yamchuk@gmail.com

ПРОЦЕС ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПСИХОЛОГІВ У ПРОФЕСІЙНО-ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

У межах формату статті окреслено основні аспекти процесу професійної ідентифікації в контексті професійного становлення особистості та багатомірність дефініцій “освітній простір” і “професійно-освітній простір”. Подано тлумачення професійної ідентифікації та професійної ідентичності як психологічних категорій. Наведено нові погляди на професійний супровід майбутніх психологів під час навчання, а саме: проаналізовано проблеми професійної ідентифікації як складової професійної підготовки майбутніх психологів з урахуванням різних галузей професійно-освітнього простору (професійного, середовища навчального закладу, ринку психологічної професії в Україні, психологічної сфери в світі).

Проведене теоретичне дослідження дає підстави для певних висновків про те, що процес професійної ідентифікації майбутнього фахівця

© Щербан Т., Ямчук Т.

відбувається в професійно-освітньому просторі, котрий розглядається як феномен психосоціальної дійсності, який описує професійну й освітню сфери в їх взаємовідносинах і просторовому вимірі: як простір взаємозв'язків та взаємозалежностей, як простір намірів і цілей з їх практичною реалізацією й осмисленням.

Ключові слова: професійна ідентифікація; процеси ідентифікації; професійна ідентичність; освітній простір; професійно-освітній простір; майбутні психологи.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Трансформація впливу європейського простору на сучасну Українську освіту спрямовує заклади вищої освіти (далі – ЗВО) на підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців. Одним із пріоритетних завдань професійної підготовки, з урахуванням усіх рівнів сучасної освіти, є спрямування на підготовку високопрофесійних фахівців, здатних у різних ситуаціях професійної діяльності до пошуку нових шляхів успішної адаптації в професійно-освітньому просторі.

Професіоналізм фахівця – гармонійна система психологічних якостей, які спонукають особистість до самореалізації у професії. Якість професійної підготовки сучасного фахівця визначається професійною ідентифікацією. Ідентифікація фахівця формується в освітньому просторі, у процесі професійного навчання як механізм сприяння успішному вивченню теоретичних знань, набуття практичних навичок, створення основи для подальшого зростання у професії та інтеграції до професійної громади. Суть ідентичності у професії розкривається в усвідомленні спеціалістом своєї тотожності з образом “Я-професіонал”.

Освітній простір у реаліях сьогодення піддається змінам і стає все більш мало прогнозованим і непередбачуваним. Отже, основна мета освітнього простору – створення умов формування прагнення до максимальної самореалізації в професійній діяльності і професійній майстерності, прийняття цінностей і вимог обраної професії, адекватна професійно-особистісна самооцінка. На сьогоднішній день під час професійної підготовки у ЗВО цілеспрямованого формування професійної ідентифікації на необхідному рівні не відбувається.

Кризові та суперечливі сучасні події доводять необхідність підготовки спеціалістів саме підтримуючих спеціальностей, які допомагають індивіду долати складні життєві ситуації. Тому суспільство має запит на підготовку якісних фахівців-психологів. Якісна підготовка психологів передбачає сформовану впродовж навчання професійну ідентифікацію. Отже, важливим завданням освітнього простору є створення умов для реалізації самоусвідомлення, самоідентифікації та самореалізації.

На професійну ідентифікацію майбутнього психолога впливає багато чинників: ерудованість; емоційне та схвальне усвідомлення інформації про себе у професії; взірцеві професійні образи; сприйняття себе у професії; ділова комунікація; прийняття вимог професії тощо. Взаємозв'язок цих чинників із професійно-освітнім простором створює позитивні психологічні умови для розвитку та формування професійної ідентичності.

Зазначені психологічні чинники впливають на процес професійної ідентифікації майбутніх психологів і надають характеристику основних чинників професійно-освітнього простору, зокрема освітній простір: завжди є джерелом інформації, актуалізує потребу у постійному саморозвитку, оновлює знання та розширює нові межі для формування професійно важливих якостей; поєднує діяльність усіх учасників освітнього процесу; структурує систему педагогічних чинників, що забезпечують педагогічну взаємодію; є невід'ємним елементом суб'єктивного досвіду особистості (до якого "стягуються" інші його компоненти – цінності, мотиви, орієнтації, поведінка тощо).

Отже, формування професійної ідентичності фахівців підтримуючих спеціальностей належить до пріоритетних напрямів освітнього простору. Основним завданням суб'єкта освітнього простору є розвиток та підтримка процесу професійної ідентичності у кризових викликах сучасності. У зв'язку з цим важливе місце займає процес професійної ідентифікації майбутніх психологів під впливом різних галузей професійно-освітнього простору. Адже, сучасна освіта спрямована на підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців, щоб створити умови досягнення особистістю успішної особистісної, соціальної та професійної самореалізації. Вивчення процесу професійної

ідентифікації майбутнього фахівця не може бути зведеним лише до дослідження його суб'єктивних переживань. Особливу увагу потрібно приділяти професійно-освітньому простору, в якому він відбувається.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє стверджувати, що питанням професійної ідентифікації та професійної ідентичності психологів присвячено немало робіт, але витoki сучасних досліджень закладено у науковому доробку класиків психології: ідентифікація як процес наслідування (У. Джеймс, Е. Еріксон, З. Фрейд); ідентифікація як процес самовизначення (А. Ватерман, С. Московічі, І. Кон, К. Роджерс, А. Спіркін та ін.); структура ідентичності (Г. Брейкуелл, Е. Еріксон, Л. Колеснікова, Г. Маркус, Л. Шнейдер та ін.); стадії розвитку та рівні ідентичності (Г. Бейтсон, Р. Ділтс, Е. Еріксон, В. Малахов, Дж. Марсія, Ю. Овчиннікова, М. Щербаков та ін.); особистісний та соціальний аспекти ідентифікації та ідентичності (Г. Альтов, Г. Андреева, Г. Зіммель, Ч. Кулі, Дж. Мід, С. Московічі, В. Павленко, Л. Орбан-Лембрик, В. Павленко, В. Ядов та ін.) [1].

Сьогодні освітній простір зазнає кардинальних змін, тому актуальними є сучасні дослідження, які допоможуть його ефективно реформувати. Зазначена проблематика ґрунтується на дослідженнях: методологічних засад дослідження освітнього простору особистості (Ю. Швалб, Т. Ткач); психолого-діяльнісного проектування освітнього простору студентів-правників (Н. Євдокимова); створення рефлексивного середовища як детермінанти особистісного становлення фахівців соціономічних професій (О. Чуйко); психологічного забезпечення екологічності освітньої взаємодії у просторі дистанційної освіти (А. Застело) та ін. [2].

Теоретичне аналізування наукової літератури свідчить про важливу роль освітнього простору у професійному й особистісному розвитку майбутніх фахівців. Однак сам процес професійної ідентифікації майбутнього психолога з урахуванням професійно-освітнього простору вивчено недостатньо.

Метою статті є вивчення психологічних особливостей професійної ідентифікації майбутніх психологів у професійно-освітньому просторі.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах сучасного світу відбуваються суттєві трансформації які стосуються всіх сфер життєдіяльності суспільства, у тому числі і системи освіти. Освітня та професійна діяльності поєднуються в професійно-освітньому просторі і таким чином створюються оптимальні умови та можливості для реалізації.

Підготовка висококваліфікованих фахівців є пріоритетним завданням професійної освіти. Професійна ідентифікація майбутніх фахівців у професійному-просторі відіграє важливу роль у цьому процесі. На сучасному етапі питання професійної ідентифікації знаходимо у працях Ж. Вірної, О. Вітковської, Є. Зеєра, В. Злівкова, Є. Клімова, І. Кона, В. Москаленка, М. Пряжнікова, Л. Шнейдер та ін. Професійно-освітній простір як предмет наукових досліджень перебуває у центрі уваги багатьох дослідників (Н. Бастун, С. Бондирева, О. Веряєв, В. Гинецінський, Н. Євдокимова, А. Застело, О. Леонова, Н. Рибка, А. Самодрин, В. Слободчиков, Т. Ткач, І. Фрумін, А. Цимбалару, О. Чуйко, Ю. Швалб та ін.). Погляди цих науковців розкривають роль освітнього простору у професійному й особистісному розвитку майбутніх фахівців. Однак не має сформованої цілісної концепції вивчення впливу професійно-освітнього простору на процес професійної ідентифікації майбутнього психолога.

Освітній простір – це навчальна дійсність, для якої характерна взаємодія, осмислення і пізнання особистістю інших носіїв культури, що визначає суб'єктивацію та розвиток об'єктів [3]. Більшість науковців розглядає “освітній простір” у двох напрямках: інституційному (умови розвитку особистості) та субстанціональному (можливість і наявність особистісного простору суб'єкта освітнього процесу). Освітній простір, з одного боку, є джерелом інформації й ареною майбутньої професійної діяльності, а з іншого – детермінує дії студента і створює можливості для ефективного відбування професійної ідентифікації.

Професійна ідентифікація – це процес і результат оптимального й адекватного узгодження “об'єктивних і суб'єктивних умов” особистості суб'єкта професійної діяльності; це процес відображення

зовнішнього світу крізь внутрішній, що виявляється у прийнятті рішень, у виборі рішень, практичних діях, вчинках людини, пов'язаних з її професійним та особистісним самовизначенням як суб'єкта праці; з процесами соціалізації – її становлення як особистості, як професіонала.

К. Клімова виокремлює такі етапи самоідентифікації у професії: оптація – професійний вибір, вибір навчального закладу; адаптація – адаптація до професії; етап інтернала – набуття досвіду у професії; майстерність – ефективна реалізація професійних функцій; етап авторитету – здобуття вершини професійності; наставництво – навчання інших людей секретів професії.

У цьому контексті інтерес викликають також дослідження Н. Іванової [1], а саме, виокремлення у процесі професійної ідентифікації сценаріїв розвитку: поступове, безконфліктне і безкризове професійне зростання; пришвидшений прогрес на етапах входження з подальшою стагнацією і спадом; ступеневий, скачкоподібний власний та професійний розвиток, що приводить до верхівки досягнення і супроводжується кризами та конфліктами професійного становлення.

У дослідженні ми виходили з позиції того, що професійна ідентичність майбутнього фахівця – це багатосторонній та інтегративний феномен у психології; усвідомлений індивідом образ себе, який є наслідком сприйняття особистих і професійних характеристик. Тоді самоідентифікація – процес ототожнення особистістю себе з авторитетом (групою) для схвального самоприйняття та формування особистісної концепції; процес набуття практичного і комунікативного досвіду. Отже, професійна самоідентифікація: ґрунтується на самоусвідомленні; основними детермінантами є професійні цінності, цілі, практичний досвід; презентація себе через мову; механізм виконання – ідентифікаційні процеси.

Проведене дослідження дає змогу уточнити процеси професійної ідентифікації майбутнього психолога як такі, що відбуваються в професійно-освітньому просторі, котрий розглядаємо як явище психосоціальної реальності. Він характеризує професійну й освітню сферу в їх взаємозв'язках і просторовому вимірі – як простір взаємозв'язків і взаємозалежностей та як простір намірів і цілей з їх практичною

реалізацією й осмисленням (Д. Ельконін, Ю. Забродін, В. Федоренко, О. Фонарьов) [4].

З огляду на вищезазначене, ми вбачаємо, що під час фахового навчання студентів-психологів потрібно забезпечити процес професійної ідентифікації під впливом галузей професійно-освітнього простору, що відповідає чотирьом “зонам інтеграції”:

особистісна інтеграція – прийняття та розуміння особистих потреб, мотивів, намірів, бажань і цінностей, усвідомлення своїх життєвих уподобань, амбіцій щодо соціально-професійного статусу, ставлення до свого минулого та майбутнього, доцільність тих чи інших особистих явищ;

інтеграція впливу середовища навчального закладу – від студентського колективу, науково-педагогічного складу до нормативних правил та унікальних традицій й історії конкретної установи;

соціальна інтеграція – на сучасному “психологічному ринку” в Україні виявляється у професійній підготовці майбутніх спеціалістів (в якості клієнта, майбутнього колеги, партнера) до адаптації у сучасних реаліях запитів і пропозицій, ознайомленні з правилами, характеристиками, статусами, нормами, традиціями та звичками, можливостями й обмеженнями для молодих працівників;

психологічна інтеграція – це можливість і рівень інтеграції української професійної спільноти у світове професійне середовище та зв’язок можливостей саморозвитку у просторі “світової психології”.

Отже, процес професійної ідентифікації майбутнього психолога відбувається більшою чи меншою мірою в усіх чотирьох інтеграціях одночасно. З огляду на проведений аналіз можна виокремити особливості професійної самоідентифікації студентів-психологів у процесі фахової підготовки. Такими особливостями є:

1. Наявність чотирьох основних контекстів розвитку майбутніх українських психологів під час професійного навчання, які доцільно виокремлювати, усвідомлюючи їхню структуру та необхідність, постановку цілей і завдань принципово різних масштабів узагальнення. Маючи справу з особою та її психічними процесами, очевидно йдеться про такі елементи: особливості сприйняття, психічні реакції,

потреби та бажання, здібності та навички, наміри і цілі, цінності та настанови, уявлення про себе самого і життя загалом, особисте розуміння майбутнього та готовність його зреалізувати, мрії і почуття обов'язку тощо.

2. Винятковість професійної ролі психолога, де чинник “особистість професіонала” відіграє суттєву, фактично основну роль і має відповідно вивчатися, формуватися й апробуватися в процесі навчання у ЗВО. На рівні професійної освіти та середовища складовими елементами є: окремі студенти, їх групи (офіційні та неофіційні об'єднання), викладачі (рівень кваліфікації, професійна конгруентність), комунікативні процеси і процедури як формальні, так і неформальні, що відбуваються у просторі-часі “навчально-виховного процесу”, знання у вигляді інформації та/або професійних дій, що становлять собою зміст навчання, елементи оточення – від місця розташування гуртожитків до обладнання аудиторій університету.

3. Потреба в активній ролі самого студента для того, щоб формуючий вплив мав сенс та був дієвим, і тому доцільність принципово-особистісного підходу, який зосереджений на якомога глибшому самоусвідомленні студентом власної структури ідентичності. У соціальному контексті маємо справу з ринком послуг в Україні, де знаковим є загальний рівень розвитку психологічної культури суспільства. Тут особливими є такі складові: наявність ринкового запиту на психологічну послугу, усвідомлення споживачами цінності і користі психологічної роботи, наявність інфраструктури, що включає діяльність практичного психолога як обов'язковий елемент.

4. Необхідність свідомого й уважного ставлення студента до всіх чотирьох базових інтеграцій власного професійного становлення – від особистісного до групового (середовища навчального закладу), соціального (професійного в Україні) і глобального рівня “світової психології”. У глобальному контексті студент, принаймні подумки, а за бажанням – у активному інтернет-середовищі або безпосередньому спілкуванні має справу зі світовими законами психології. Цей простір сприймається “з дистанції” як інформаційно-комунікативне наукове середовище, середовище “інакше організованих” психологічних

практик, які структуровані власними стандартами та вимогами, власним культурним стилем, способом набуття статусів (професійних, суспільних, стосункових).

Потрібно звернути увагу на те, що врахування всіх чотирьох зазначених інтегрій (середовищ), дослідження їх структури взаємовпливів є обов'язковим для досягнення мети роботи – створення оптимальних умов для відбування позитивної професійної ідентифікації майбутніх психологів у ЗВО.

Урахування охарактеризованих галузей професійно-освітнього простору дає можливість суб'єктам будь-якого рівня (студенту-психологу, викладачу, представнику адміністрації ЗВО, практикуючому психологу, клієнту) проаналізувати основний для них вивчений контекст (наприклад, особисте життя, окрему мету, професійну роль і можливості кар'єрного зростання, ЗВО як установу, професійну спільноту) як розлогу структуру разом із власним ставленням до неї, із композицією ресурсів, які стосуються різних рівнів узагальнення.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Пріоритетом вищої освіти є підготовка конкурентоздатних спеціалістів. Якість професійної підготовки сучасного фахівця визначається професійною ідентифікацією.

Аналіз результатів теоретичного дослідження проблеми професійної ідентифікації психолога дає можливість стверджувати, що професійна ідентифікація особистості відбувається через механізм усвідомлення нею її суб'єктивного досвіду під впливами, які надходять із різних областей професійно-освітнього простору. Отже, ідентифікація фахівця формується в освітньому просторі, у процесі професійного навчання як механізм сприяння успішного вивчення теоретичних знань, набуття практичних навичок, створення основи для подальшого зростання у професії та інтеграції до професійної громади.

У дослідженні виокремлено чотири рівні розгляду проблематики професійного становлення майбутніх психологів відповідно

до галузей професійно-освітнього простору, тобто відповідно до таких “зон інтеграції”: особистість, професійне середовище навчального закладу, ринок психологічної професії в Україні, психологічна сфера в світі. Цей підхід забезпечує достатньо повне охоплення внутрішніх і зовнішніх психологічних чинників, надає можливість вивчати процес ідентифікації в контексті можливостей особистості ідентифікуватися з іншою людиною, з групою людей, з дією або процесом, власними здібностями та навичками, цінностями і цілями.

У дослідженні узагальнено особливості професійної самоідентифікації студентів-психологів у процесі фахової підготовки: наявність основних контекстів розвитку – особливості сприйняття, психічні реакції, потреби, здібності, навички, цілі, цінності, уявлення про себе і життя тощо; винятковість професійної ролі психолога; потреба в активній позиції студента; необхідність свідомого й уважного ставлення студента до всіх чотирьох базових інтеграцій власного професійного становлення.

Отже, професійну ідентифікацію майбутнього фахівця необхідно розглядати як процес і результат оптимального й адекватного узгодження “об’єктивних та суб’єктивних умов” особистості суб’єкта професійної діяльності; відображення зовнішнього світу крізь внутрішній, що виявляється у прийнятті рішень, виборах, практичних діях, вчинках людини, пов’язаних з її професійним та особистісним самовизначенням як суб’єкта праці; соціалізації – становлення особистості як професіонала.

Професійно-освітній простір – це: явище психосоціальної реальності, яке характеризує професійну й освітню сферу в їх взаємозв’язках і просторовому вимірі; сфера взаємозв’язків та взаємозалежностей; система педагогічних чинників та умов педагогічного середовища, цілеспрямованого педагогічного впливу; сукупність намірів і цілей з їх практичною реалізацією й осмисленням. Освітня та професійна діяльності поєднуються в професійно-освітньому просторі і таким чином створюються оптимальні умови та можливості для їх ефективного здійснення, що і становить перспективи подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Бубряк Т. Ю. Деякі аспекти дослідження проблеми самоідентичності. *Проблеми сучасної психології* : збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. Вип. 12. С. 120–130.
2. Перегончук Н. В. Формування професійної компетентності майбутніх психологів у сучасному освітньому просторі. *Наука і освіта* : науково-практичний журнал Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. 2016. Т. 11. С. 49–55.
3. Цимбалару А. Д. Освітній простір: сутність, структура і механізми створення. *Український педагогічний журнал*. 2016. № 1. С. 41–50.
4. Щербан Т. Д., Гоблик В. В., Щербан Г. В. Психологічна стійкість у системі професійної підготовки. *Научная дискуссия: вопросы педагогики и психологии* : сборник статей по материалам XLV международной заочной научно-практической конференции / отв. ред. Е. Ю. Бутакова. Москва : Интерна-ука, 2015. № 12(45), ч. 2. С. 185–188.

References

1. Bubryak T. Yu. (2011). *Deyaki aspekty doslidzhennya problemy samoidentichnosti* [Some aspects of research of the problem of self-identity]. *Problemy suchasnoyi psykholohiyi* : zbirnyk naukovykh prats' Kam'yanets'-Podil's'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Ohiyenka, Instytutu psykholohiyi imeni H. S. Kostyuka NAPN Ukrayiny / za red. S. D. Maksymenka, L. A. Onufriyevoyi [Problems of Modern Psychology : Collection of scientific works of Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ogienko, Institute of Psychology named after G. S. Kostyuk NAPN of Ukraine / ed. S. D. Maksimenko, L. A. Onufrieva]. Kam'yanets'-Podil's'kyu. Aksioma. Vyp. 12. S. 120–130. [in Ukrainian].
2. Perehonchuk N. V. (2016). *Formuvannya profesynoyi kompetentnosti maybutnikh psykholohiv u suchasnomu osvithnomu prostori* [Formation of professional competence of future psychologists in the modern educational space]. *Nauka i osvita* : nauково-praktychnyy zhurnal Pivdenoukrayins'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu im. K. D. Ushyns'koho [Science and Education : Scientific and Practical Journal of the South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky]. T. 11. S. 49–55. [in Ukrainian].

3. Tsybalaru A. D. (2016). *Osvitniy prostir: sutnist', struktura i mekhanizmy stvorenniya* [Educational space: essence, structure and mechanisms of creation]. *Ukrayins'kyi pedahohichnyy zhurnal* [Ukrainian Pedagogical Journal]. 1. S. 41–50. [in Ukrainian]

4. Shcherban T. D., Hoblyk V. V., Shcherban H. V. (2015). *Psykhologichna stiykist' u systemi profesynoyi pidhotovky* [Psychological stability in the system of professional training]. *Nauchnaya diskussiya: voprosy pedagogiki i psikhologii : sbornik statey po materialam XLV mezhdunarodnoy zaochnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii / otv. red. Ye. Yu. Butakova* [Scientific discussion: the questions of pedagogy and psychology : a collection of articles on the materials of the XLV international correspondence scientific-practical conference / ed. E. Yu. Butakova]. Moskva. Internauka. 12(45), ch. 2. S. 185–188.

Tatiana Shcherban, Taisa Yamchuk. The process of psychologists' professional identification in the professional and educational space

The article format outlines the main aspects of professional identification process in the context of the individual professional development and the multidimensional definitions of “educational space” and “professional and educational space”. An explanation of professional identification and professional identity as psychological categories has been given. New perspectives on professional support of future psychologists during training have been given. The problems of professional identification as a component of professional training of future psychologists taking into account different branches of professional and educational space (professional, educational environment, market of psychological profession in Ukraine, psychological profession in Ukraine) have been analyzed.

The conducted theoretical study gives grounds for some conclusions that the process of professional identification of the future specialist takes place in the professional and educational space. This space is considered as a phenomenon of psychosocial reality, which describes the professional and educational spheres in their relationships and spatial dimension, as a space of interdependencies and as a space of intentions and goals with their practical realization and comprehension.

Key words: professional identification; identification processes; professional identity; educational space; professional and educational space; future psychologists.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>